“อชันตา” ถ้ำมหาสังฆารามแห่งรัฐมหาราษฎร์

“Ajanta”

Great Cave of state property Maharajtra

พระมหาประภาส ปริชาโน (แก้วเกตุพงษ์), ดร.
พระราชปริยัติวิมล (ศรีสุระ),ดร.

บทนำ

ถ้ำอชันตา (Ajanta Caves) เมืองออรังคบาด รัฐมหาราษฎร์ ประเทศอินเดีย ได้ชื่อว่าเป็นวัดถ้ำในพุทธศาสนาที่งดงามและเก่าแก่ที่สุดในโลก โดยพระภิกษุในสมัยนั้นได้ค้นพบสถานที่แห่งนี้ เห็นว่าเป็นสถานที่เหมาะสำหรับการปฏิบัติธรรมกรรมฐานเป็นอย่างยิ่ง จึงได้เจาะภูเขาเพื่อสร้างเป็นกุฏิ โบสถ์ วิหาร ฯลฯ เพื่ออาศัยอยู่อย่างสันโดษ หมู่ถ้ำบริเวณฝั่งตะวันตกของที่ราบสูงเดกกัน เมืองออรังคบาด รัฐมหาราษฎร์แห่งนี้ ยุคเปลี่ยนผ่านกาลเปลี่ยนไป เรื่องราวของถ้ำอชันตาได้หายเงียบไป กลายเป็นถ้ำร้างที่ถูกปกคลุมด้วยเถาวัลย์และต้นไม้ปิดปากถ้ำ ถ้ำเหล่านี้ซุกซ่อนตัวอยู่ที่นี่มานานถึงกว่า ๑,๕๐๐ ปี โดยไม่ถูกรุกล้ำจากผู้คนทั้งหลายนับจากวันที่ถูกทอดทิ้งให้รกร้างตลอดมา เนื่องจากถ้ำเหล่านี้มีต้นกำเนิดมาจากคติของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีถ้ำเป็นเสนาสนะคือที่อยู่อาศัย

> “...หลวงจีนเหี้ยนจัง หรือพระถังซำจั๋ง ก็มีเขียนบันทึกกล่าวถึงถ้ำอนันตา เมื่อ พ.ศ. ๑๑๘๓...”

อย่างหนึ่งตามพุทธบัญญัติ พร้อมกันนั้น วัดก็เป็นที่บำเพ็ญกุศลเจริญธรรมของประชาชน การเจาะสลักทำถ้ำเหล่านี้จึงเป็นการสร้างวัดถ้ำ อชันตาจึงแยกเป็น ๒ แบบ คือ แบบวิหารได้แก่ที่อยู่ของพระกับเจดีย์อันเป็นที่เคารพบูชาหรือที่ศักดิ์สิทธิ์ หลวงจีนเหี้ยนจัง หรือพระถังซำจั๋งก็มีเขียนบันทึกกล่าวถึงถ้ำอชันตาเมื่อ พ.ศ.๑๑๘๓ จึงอยากนำเสนอเรื่องราวของสถานที่แห่งนี้เป็นเงาสะท้อนให้ผู้ได้อ่านได้ศึกษาถึงความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในอินเดียตะวันตก ที่ยังงดงามด้วยกรุ่นไอแห่งพุทธศิลป์อันได้รับให้เป็นมรดกของโลกตราบทุกวันนี้

วัตถุประสงค์ของการเจาะถ้ำและการค้นพบ

ถ้ำเหล่านี้สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์ เป็นวัด เป็นวิหาร โดยใช้วิธีเจาะภูเขาทั้งลูกเข้าไป บางถ้ำมีถึง ๓ ชั้น มีทางเดินเชื่อมถึงกันตลอด ถ้ำที่ก่อสร้างในยุคแรกๆ เป็นวัดถ้ำของพุทธฝ่ายเถรวาท พระสงฆ์ในยุคนั้นได้สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยอย่างเรียบง่าย โดยเจาะหินเข้าไปเป็นห้องโถง เปิดโล่ง ใช้เป็นที่นั่งสนทนาธรรม ส่วนผนังทั้งสามด้านก็สกัดหินเจาะเข้าไปเป็นห้องนอนภายในมีเตียงหินห้องละ ๒ หลัง วัดของพุทธฝ่ายเถรวาทหลายถ้ำสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นห้องบูชาด้วยฝีมือการแกะสลักของช่างในยุคนั้น โดยได้สกัดหินจากด้านนอกเข้าไปและสกัดจากเพดานถ้ำลงมาจนได้ห้องโถงขนาดใหญ่ มีระเบียงทางเดินอยู่ด้านข้าง มีเจดีย์อยู่ในสุดของห้อง มีการสร้างพระสถูปเจดีย์ไว้เพื่อสักการบูชาแทนองค์พระพุทธเจ้า เป็นธรรมเนียมปฏิบัติเช่นเดียวกับการสร้างพระสถูปเจดีย์ที่สืบทอดมาจากชาวพุทธทางอินเดียตอนเหนือ ด้วยเหตุนี้ ถ้ำอชันตาในยุคแรกจึงยังไม่มีการแกะสลักเป็นองค์พระพุทธรูปให้พบเห็นมาก่อนหน้านี้

ถ้ำหมายเลข ๑๐ ซึ่งมีขนาดใหญ่ที่สุดในหมู่ถ้ำอชันตาสร้างเป็นหอสวดมนต์บูชาพระเจดีย์ เมื่อครั้งที่ “จอห์น สมิธ” ได้เข้าไปพบเห็นเป็นครั้งแรก ตอนที่เข้าไปในในถ้ำนั้น ดินโคลนได้ทับถมสูงขึ้นไปจากพื้นถ้ำกว่าครึ่ง เขาได้จารึกชื่อไว้บนเสาหินพร้อมลงวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ.๒๓๖๒ ซึ่งเป็นวันที่ถ้ำอชันตาได้ปรากฏสู่สายตาชาวโลก การค้นพบหมู่ถ้ำอชันตาในครั้งนั้นทำให้โลกต้องตื่นตะลึงกับความมหัศ-จรรย์ของศิลปะภายในวัดถ้ำ ที่ไม่มีใครเคยพบเห็นหรือรู้เรื่องมาก่อน

ขณะเดียวกันก็ทำให้นักประวัติศาสตร์นักโบราณคดี สามารถปะติดปะต่อเรื่องราวของศาสนาพุทธในอินเดียได้อย่างชัดเจนเป็นรูปเป็นร่างมากขึ้น ด้วยการศึกษาจากภาพแกะสลักหินภายในถ้ำที่ยังคงอยู่อย่างสมบูรณ์ไม่ผุกร่อนพังทลายไปเหมือนพุทธสถานอื่นๆ เพราะทุกอย่างที่นี่ สลักขึ้นจากภูเขาทั้งลูก นับเป็นสิ่งแปลกประหลาดมหัศจรรย์ที่สุดในโลกก็ว่าได้

ยุครุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในอินเดียตะวันตกกับการขุดถ้ำ

นอกจากนี้ยังมีรอยจารึกสำคัญที่พบในถ้ำเดียวกันนี้ ได้ระบุชื่อของกษัตริย์พระองค์หนึ่งในราชวงศ์สาตวาหนะ ทำให้นักประวัติศาสตร์ได้รู้ว่าวัดถ้ำที่อชันตาได้รับการอุปถัมภ์อย่างต่อเนื่องจากพระมหากษัตริย์ ตั้งแต่การสร้างวัดถ้ำในยุคแรกๆ

ลักษณะของหมู่วัดถ้ำอชันตานั้นพบว่ามีถ้ำมากกว่า ๓๐ ถ้ำ เรียงตัวต่อเนื่องกันยาวหลายร้อยเมตรบนเชิงเขาสูงลักษณะเป็นวงโค้งรูปพระจันทร์เสี้ยว บริเวณหน้าถ้ำแต่ละแห่งสร้างเป็นบันไดทอดยาวลงไปยังแม่น้ำสายเล็กๆ ที่ไหลลดเลี้ยวไปตามหุบเขาเบื้องล่าง แม่น้ำสายนี้คือ “แม่น้ำวโฆระ” ซึ่ง

จะมีระดับน้ำขึ้นสูงในช่วงฤดูฝน

ถ้ำพุทธฝ่ายเถรวาทที่อชันตาเจริญรุ่งเรืองอยู่ต่อมาอีกราว ๒๐๐ ปี จนถึง พ.ศ.๕๕๐ ก็หยุดชะงักไม่ปรากฏร่องรอยการสร้างวัดถ้ำของพุทธฝ่ายเถรวาทที่นี่อีกต่อไปนานถึง ๔๐๐ ปี จึงกลับมาสร้างต่ออีกครั้งในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ แม้จะยังไม่มีคำตอบว่าเกิดอะไรขึ้นกับพุทธสถานที่ถ้ำอชันตาในช่วง ๔๐๐ ปี ที่เว้นว่างไปแต่ในช่วงเวลานั้นเองก็ได้เกิดความเคลื่อนไหวสำคัญที่พลิกโฉมศาสนาพุทธในอินเดียไปอย่างสิ้นเชิง สิ่งแรกคือการเกิดขึ้นของพระพุทธรูป สิ่งที่สองคือศาสนาพุทธสายมหายานได้เกิดขึ้นแล้วอย่างเต็มตัว

อชันตา ยุคพุทธศาสนามหายาน

การสร้างวัดถ้ำที่อชันตาระยะที่ ๒ เริ่มขึ้นอีกครั้งหลังจากศาสนาพุทธในอินเดียได้เข้าสู่ยุคของมหายานไปแล้วถึง ๔๐๐ ปี ในบรรดาวัดถ้ำทั้งหมดพบว่ามีวัดถ้ำในแบบพุทธมหายานถึง 24 ถ้ำ ทั้งหมดถูกสร้างขึ้นในสมัยคุปตะ ซึ่งเป็นยุคทองของศิลปะอินเดีย พระภิกษุฝ่ายมหายานได้เข้ามาอยู่อาศัยเป็นจำนวนมากและปรับเปลี่ยนถ้ำให้เหมาะสมกับพิธีกรรมที่ทำขึ้น จากวิหารแบบเรียบง่ายที่สร้างขึ้นในสมัยพุทธฝ่ายเถรวาท ถูกเปลี่ยนไปเป็นห้องโถงใหญ่โตโอ่อ่า สลักหินเป็นเสาสูงมากมาย ที่หัวเสาแกะสลักเป็นลวดลายงดงามทั่วทั้งคูหาถ้ำ ผนังด้านในทั้งสองด้านแกะสลักเป็น พระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์ขนาดใหญ่ ที่แสดงให้เห็นถึงฝีมือช่างประติมากรรมชั้นสูงในการแกะสลักหินออกมาได้อย่างอ่อนช้อยและสวยงาม สำหรับถ้ำหมายเลข ๑ เป็นถ้ำพุทธมหายานที่ได้รับการกล่าวขวัญไปทั่วโลกว่า มีภาพเขียนสีที่งดงามมากที่สุด แม้เวลาจะผ่านมานานถึงกว่า ๑,๕๐๐ ปี ภาพก็ยังคงสีสันและลายเส้นที่อยู่ในสภาพสมบูรณ์มากอย่างไม่น่าเชื่อ

จิตรกรรมฝาผนังกับความมหัศจรรย์ของอชันตา

ถ้ำอชันตา นับว่าเป็นหนึ่งในสิ่งมหัศจรรย์ที่คนทั่วไปอาจไม่รู้จัก ในขณะที่นักประวัติศาสตร์ศิลป์ทั่วโลกคุ้นเคยกับพุทธสถานแห่งนี้เป็นอย่างดี ในฐานะเป็นที่รวมความงามทางพุทธศิลป์ทั้งด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรมโบราณ ซึ่งสร้างจากแรงศรัทธาและความมุ่งมั่นพยายามของผู้ปฏิบัติธรรมในละแวกนั้น

ถ้ำที่มีความสวยงามและเลื่องชื่อในด้านจิตรกรรมฝาผนังและรูปปั้นก็คือ ถ้ำที่ ๑ ซึ่งภายในมีภาพวาดพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรและพระปัทมปาณีถือดอกบัว เอียงพระเศียร แสดงสีหน้าอ่อนโยนและเมตตา ในขณะที่ถ้ำที่ ๒ มีความงดงามไม่แพ้กัน ต่างกันเพียงจิตรกรรมฝาผนังของถ้ำนี้เป็นเรื่องการประสูติของพระพุทธองค์และ พระสุบินของพระนางสิริมหามายา

ส่วนวิหารในถ้ำที่ ๑๙ เป็นตัวอย่างสถาปัตยกรรมหินแกะสลักที่สวยงามที่สุดแห่งหนึ่งของโลก มีความโดดเด่นที่เพดานด้านบนเป็นทรงเกือกม้า และมีรูปปั้นเทพารักษ์ยืนตรงขอบหน้าต่าง โดยทั้งหมดเป็นฝีมือของพระสงฆ์นิกายมหายานที่สื่อให้เห็นถึงชีวิตความเป็นอยู่และพระราชวังอันหรูหราของพระพุทธเจ้าก่อนออกผนวชเพื่อค้นหาสัจธรรมของชีวิต

ที่กล่าวมานี้ เป็นเพียงตัวอย่างของไฮไลต์เด่นๆ ในถ้ำอชันตาเท่านั้น เพราะถ้ำอื่นๆ ยังมีศิลปะและจิตรกรรมฝาผนังที่อธิบายถึงหลักธรรมในพุทธศาสนาและพุทธประวัติมากมายและในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ รัฐบาลอินเดียได้อนุมัติงบประมาณเพื่อติดตั้งระบบไฟใยแก้วออฟติกที่ทันสมัยในทุกถ้ำ และ

จัดซื้อรถประจำทางปลอดสารพิษจำนวน ๑๐ คัน เพื่ออำนวยความสะดวกให้กับนักประวัติศาสตร์ที่เข้ามาศึกษาค้นคว้าหาความหมาย และปรัชญาที่แฝงอยู่ในสถาปัตยกรรมแห่งนี้ ทั้งยังสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาสัมผัสกับความวิจิตรอลังการของถ้ำอชันตาเพิ่มมากขึ้นอีกด้วย

เอกลักษณ์ในแต่ละถ้ำบ่งบอกถึงความรุ่งเรือง

ถ้ำเหล่านี้ได้เริ่มสร้างเป็น ๒ ระยะ ระยะแรกตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๓ จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๗ และระยะที่สองตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๐-๑๑ จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๓ การก่อสร้างในระยะแรกๆ อยู่ภายใต้พระบรมราชูปถัมภ์ของกษัตริย์ราชวงศ์สัตวาหนะหลายพระองค์ ถ้ำที่เก่าแก่ที่สุดจะอยู่ตรงกลาง ส่วนถ้ำที่ใหม่กว่าจะเจาะเพิ่มออกไปทางด้านข้างทั้งสองด้าน กองโบราณคดีแห่งชาติอินเดียได้สำรวจและให้หมายเลขที่ถ้ำไว้ โดยเริ่มต้นจากทางด้านตะวันตกสุดเป็นถ้ำที่ ๑ นับเรียงเรื่อยไปจนหมดลงที่ถ้ำสุดท้ายอันเป็นถ้ำที่ ๒๙ ทางด้านตะวันออกสุด ในระยะแรกๆ จากพุทธศตวรรษที่ ๓-๗ อชันตามีถ้ำเพียง ๕ ถ้ำ เป็นถ้ำเจดีย์ ๒ ถ้ำ คือถ้ำที่ ๙ และ ๑๑ ส่วนถ้ำที่ ๘, ๑๒, และ ๑๓ เป็นถ้ำวิหาร ถ้ำเหล่านี้จึงเป็นถ้ำที่เก่าแก่กว่าถ้ำอื่นๆ และเป็นถ้ำที่ชาวพุทธฝ่ายเถรวาทได้เคยมาพำนัก

จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๗ ถ้ำอชันตาก็เริ่มเสื่อมโทรมลงและถูกทอดทิ้งให้รกร้างว่างเปล่าอยู่เป็นเวลานานถึง ๔ ศตวรรษ จนประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๐ ในราว พ.ศ. ๙๓๓-๑๑๙๓ เมื่อชาวพุทธฝ่ายมหายานมีอำนาจมากขึ้นจึงมีการเจาะถ้ำที่อชันตาเพิ่มเติมขึ้นอีก ๒๔ ถ้ำ โดยทำเป็นถ้ำเจดีย์ ๒ ถ้ำ คือถ้ำที่ ๑๙ และ ๒๖ ส่วนถ้ำที่เหลือเป็นถ้ำวิหาร ชาวพุทธในนิกายมหายานได้มาฟื้นฟูถ้ำอชันตาขึ้นใหม่ทำให้อชันตานี้เป็นศูนย์กลางของ พระพุทธศาสนาอันยิ่งใหญ่อีกแห่งหนึ่งในดินแดนอินเดียตะวันตก ตามประวัติศาสตร์พุทธศาสนากล่าวว่า กษัตริย์ในราชวงศ์วากาฏกะหลายพระองค์ได้เป็นผู้อุปถัมภ์ที่สำคัญของพระพุทธศาสนาและภายใต้การปกครองของกษัตริย์ในราชวงศ์นี้ ถ้ำอชันตาได้เจริญรุ่งเรืองขึ้นมาก

ศิลาจารึกในถ้ำที่ ๑๖ ได้จารึกไว้ว่า ถ้ำนี้ได้ขุดเจาะตามคำสั่งของวีรเทวะ ซึ่งเป็นเสนาบดีของพระเจ้าหริเษนแห่งราชวงศ์วากาฏกะ

ศิลาจารึกในถ้ำที่ ๑๗ ก็จารึกไว้ว่า อจิตยะเสนาบดีของพระเจ้าวิสัมพะผู้เป็นขุนนางผู้ใหญ่ของพระเจ้าหริเษนได้สั่งให้ขุดเจาะห้องโถง ซึ่งมีเสาหินที่งดงามมากดุจดังประดับด้วยเพชรพลอยและมีเจดีย์อยู่องค์หนึ่ง มีบ่อน้ำเย็นจืดสนิทอยู่บ่อหนึ่งและมีกุฏิพระภิกษุด้วย ศิลาจารึกที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งจากถ้ำที่ ๒๖ ได้จารึกว่า ถ้ำนี้ทำการขุดเจาะด้วยความกรุณาของพระพุทธภัทรโดยมีศิษย์ของท่าน ๒ คน คือพระภัทรพันธุและพระธรรมทัตตะเป็นผู้ควบคุมงานการขุดเจาะ ซึ่งจากศิลาจารึกนี้เองได้หลักฐานยืนยันว่า พระพุทธภัทรเป็นพระที่มีคนนับถือยกย่องมากองค์หนึ่ง และอาจจะเป็นเจ้าอาวาสของสถาบันสงฆ์อันยิ่งใหญ่แห่งหนึ่ง

นอกจากนี้ยังได้ทราบว่า พระสถวีระอจลละ เป็นผู้สร้างพระวิหารคนแรกมีแผ่นศิลาจารึกอื่นๆ อีก ๒-๓ แผ่น ได้กล่าวถึงสิ่งของที่อุทิศให้โดยบรรดาเสนาบดี ขุนนาง อุบาสกและพระภิกษุสงฆ์ จากหลักฐานต่างๆ ได้แสดงว่า ในสมัยหลังถ้ำอชันตามีการพัฒนาขึ้นจนเป็นศูนย์กลางอันสำคัญของพระพุทธศาสนาในนิกายมหายาน ซึ่งในถ้ำเหล่านี้บางถ้ำได้แกะสลักเป็นพระพุทธรูปองค์ใหญ่โดยมีสัญลักษณ์ ของพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานต่าง ๆ

ประกอบอยู่ด้วย เช่น พระโพธิสัตว์ในปางต่างๆ เป็นต้น

ยุคเปลี่ยนผ่านกับการเจาะถ้ำอชันตา

การเจาะถ้ำอชันตามีหลายยุคหลายสมัย ซึ่งแต่ละยุคสมัยคงจะมีเหตุผลต่างๆ กัน บางยุคต้องการ ความสงบวิเวกในการเจริญจิตตภาวนา บางยุคต้องการหลบหนีภัยจากการถูกรุกรานของชนต่างศาสนา บางยุคมีความเชื่อของผู้ที่มีศรัทธาอย่างแรงกล้าเพื่อหวังในพุทธภูมิ การกลับไปเกิดเป็นพระพุทธเจ้าองค์ต่อๆ ไป

ถ้ำอชันตา คือ สิ่งมหัศจรรย์ของโลก

มีผู้กล่าวว่า อชันตาน่าจะเป็นสิ่งมหัศจรรย์ของโลกยิ่งเสียกว่าทัชมาฮาลเสียอีก เพราะผู้ที่ได้มาเห็นแล้วมักเกิดความมหัศจรรย์ใจว่านี่เป็นผลงานที่คนใช้มือเจาะเข้าไปในภูเขาหินแล้วแกะสลักเป็นถ้ำได้อย่างสวยงามปานฉะนี้ได้หรือ? เขาทำได้อย่างไรกัน? และอะไรหนอเป็นแรงผลักดันให้มนุษย์เราสามารถทำอะไรๆ ที่ต้องใช้ความพยายามอันมากมายเช่นนี้

นอกจากการถูกกดขี่ข่มเหง ถูกบังคับเฆี่ยนตีให้ทำดังเช่นการสร้างทัชมาฮาลนั้น แบบหนึ่งหรืออีกอย่างถ้าไม่มีการถูกบังคับเลยมันก็ต้องเป็นศรัทธาอย่างแรงกล้าของมนุษย์ติดต่อกันหลายๆ ชั่วอายุคนทีเดียว ทั้งโบสถ์ วัด วิหาร เจดีย์ ล้วนมีความวิจิตรพิสดารจนยากที่จะบรรยายเป็นตัวอักษรได้

ภายในถ้ำมีทั้งรูปและภาพหินแกะสลักของพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ต่างๆ พระภิกษุสงฆ์สาวก พระสถูป เสาประตู หน้าต่าง หลังคา อย่างงดงาม

นอกจากนี้ยังมีภาพวาดฝาผนัง เพดาน ขื่อ คาน เสา ที่แสดงถึงพุทธประวัติอย่างสมบูรณ์

ในลักษณะของนิทานชาดกที่บรรยายถึงพระชาติปางก่อนบ้าง ในสมัยเป็นฆราวาสบ้าง มีพระราชวังอันตระการตาชีวิตอันหรูหรา ขบวนแห่ตลอดจนงานในราชพิธีต่างๆ

“...ภายในถ้ำมีทั้งรูปและภาพหินแกะสลักของพระพุทธเจ้า พระโพธิ-สัตว์ต่างๆ พระภิกษุสงฆ์สาวก พระสถูป เสาประตู หน้าต่าง หลังคา อย่างงดงาม...”

ส่วนพระโพธิสัตว์ที่นิยมวาดเป็นภาพของปัทมปราณี วัชรปราณี และอวโลกิเตศวร ซึ่งได้ลงสีไว้อย่างงดงามอ่อนช้อยราวกับมีชีวิตชีวา สิ่งเหล่านี้ได้แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในภูมิภาคแห่งนี้ เป็นเวลาติดต่อกันมานานหลายศตวรรษ

ความสามารถทางสถาปัตยกรรมและปฏิมากรรมของนายช่างแห่งถ้ำอชันตา ได้ชี้ให้เห็นถึงสมัยที่พระพุทธศาสนาได้รุ่งโรจน์เป็นอย่างยิ่งในอินเดีย

การที่ถ้ำอชันตามีชื่อเสียงขจรไปไกล ก็เพราะภาพเขียน**เฟรสโก้** ซึ่งเป็นภาพเขียนสีบนฝาผนังและเพดาน ซึ่งเขียนเมื่อปูนยังหมาดๆ ภาพจิตรกรรมเหล่านี้เป็นภาพเขียนฝีมือชั้นครูที่หาไม่ได้ง่ายๆ และแม้ภาพเขียนเหล่านี้ได้เสียหายไปแล้วบ้างในที่บางแห่งแต่ก็ยังมีพอให้เห็นเป็นตัวอย่างของจิตรกรผู้ชำนาญได้ภาพเขียนเหล่านี้ก่อให้เกิดความประทับใจและความรักอย่างดีที่สุด ซึ่งทำให้ประชาชนทั่วโลกพากันยกย่องสรรเสริญ

ภาพหินแกะสลักและภาพวาดฝาผนังและเพดาน นอกจากได้สะท้อนออกมาเป็นผลงานทางด้านศิลปกรรมที่มีความงดงามเป็นเลิศแล้ว ในทางด้านพระพุทธศาสนาแสดงถึงประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา และสะท้อนให้เห็นว่า ผู้ทำมีความตั้งใจมั่นเพียงไร มีความสงบนิ่ง มีความละเอียดละออ มีความมั่นคงอย่างยิ่ง มี ศรัทธา วิริยะ อุตสาหะ ขันติ ปัญญา ฯลฯ มากเพียงใด

คนในยุคนั้นสมัยนั้น แม้แต่เรื่องทางวัตถุซึ่งเป็นเรื่องทางรูปธรรมหยาบๆ ที่จับต้องได้ ก็ยังทำได้วิจิตร พิสดารถึงเพียงนี้แล้ว ยิ่งถ้าเป็นเรื่องจิตใจซึ่งเป็นเรื่องทางนามธรรมที่ละเอียดอ่อนและประณีตยิ่งกว่า คงจะสามารถบรรลุธรรมได้อย่างมหัศจรรย์ยิ่งกว่าเป็นแน่นอน

ถ้ำเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ได้หรือไม่?

เมื่อมาที่ถ้ำอชันตา มักจะมีคำถามที่ค่อยข้างจะบ่อยถึงบ่อยที่สุดคือคำถามที่ว่า...ท่านคะ!!...พระสงฆ์อาศัยอยู่ในถ้ำได้หรือเปล่า ? เพื่อคลายความสงสัยของโยมญาติ จึงขอตอบว่า....มีพุทธบัญญัติที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก พระไตรปิฎกเล่มที่ ๗ จุลวัคค์ หมวดเสนาขันธกะ (หมวดว่าด้วยที่อยู่อาศัย) พระพุทธองค์ทรงมีพระบรมพุทธานุญาตเรื่องกุฏิหรือที่อยู่ของพระสงฆ์มี ๕ ประการ ได้แก่

๑.วิหารหมายถึง กุฏิมีหลังคา มีปีกสองข้างปกติ

๒. อัฑฒโยค หมายถึง กุฏิมุงซีกเดียว (เพิงหมาแหงน)

๓. ปราสาท หมายถึง กุฏิแบบหลายชั้น

๔. หัมมิยะ หมายถึง กุฏิหลังคาตัดหรือเรือนโล้น (ปัจจุบันรวมถึงเต็นที่แสงผ่านได้)

๕. คูหา หมายถึง ถ้ำตามภูเขาต่างๆ ทั้งเกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติและมนุษย์ สัตว์ขุดไว้

เราคงหายสงสัยแล้วว่า เหตุใดพระสงฆ์ในสมัยนั้นจึงไม่สร้างวิหารธรรมดาแบบทั่วไป ทำไมจึงเจาะถ้ำเป็นที่อยู่ได้ คำตอบคือพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พักในถ้ำได้นั่นเอง

ยุคพระเจ้าอโศกกับการประดิษฐานพระพุทธศาสนาในอินเดียตะวันตก

ในพระไตรปิฎกฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย (ภาษาไทย) เล่มที่ ๑ พระวินัยปิฎก เล่ม ๑ มหาวิภังค์ ปฐมภาคพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ครั้นทำตติยสังคีตินั้นแล้วได้ดำริอย่างนี้ว่าในอนาคตพระศาสนาจะพึงตั้งมั่นอยู่ด้วยดีในประเทศไหนหนอแล ?

ลำดับนั้น เมื่อท่านใคร่ครวญอยู่จึงได้มีความคิดดังนี้ว่า พระศาสนาจักตั้งมั่นอยู่ด้วยดีในปัจจันติมชนบททั้งหลาย ท่านจึงมอบศาสนกิจนั้นให้เป็นภาระของภิกษุเหล่านั้นแล้วส่งภิกษุเหล่านั้นไปในรัฐต่างๆ คือ

๑. พระมัชฌันติเถระไปยังรัฐกัสมีรคันธาระด้วยสั่งว่าท่านไปยังรัฐนั่นแล้ว จงประดิษฐาน ในรัฐนั่น

๒. ท่านได้สั่งพระมหาเทวเถระอย่างนั้นเหมือนกันแล้วส่งไปยัง มหิสกมณฑล

๓. ส่งพระรักขิตเถระไปยัง วนวาสีชนบท

๔. ส่งพระโยนกธรรมรักขิตเถระไปยัง อปรันตกชนบท (ศูนย์กลางอยู่ที่เมืองมุมไบ)

๕. ส่งพระมหาธรรมรักขิตเถระไปยัง มหารัฐชนบท (ศูนย์กลางอยู่ที่เมืองออรังคบาด)

๖. ส่งพระมหารักขิตเถระไปยังโลกเป็นที่อยู่ของชาวโยนก

๗. ส่งพระมัชฌิมเถระไปยังชนบทอันเป็นส่วน

หนึ่งแห่งหิมวันตะประเทศ

๘. ส่งพระโสณเถระ พระอุตตรเถระ ไปยังสุวรรณภูมิชนบท

๙. ส่งพระมหินทเถระผู้เป็นสัทธิวิหาริกของตนกับพระอิฏฏิยเถระ พระอุตติยเถระ พระสัมพลเถระ พระภัททสาลเถระไปยังเกาะตัมพปัณณิทวีป (เกาะลังกา) ด้วยสั่งว่าพวกท่านไปยังเกาะตัมพปัณณิทวีปแล้วจงประดิษฐานพระศาสนาในเกาะนั่น

พระเถระแม้ทั้งหมดเมื่อจะไปยังทิสาภาคนั้นๆ ก็เข้าใจอยู่ว่าในปัจจันตชนบททั้งหลายต้องมีคณะปัญจวรรคจึงสมควรทำอุปสมบทกรรมได้ดังนี้ จึงไปกันพวกละ ๕ รวมกับตน

จะเห็นว่าในยุคพระเจ้าอโศกมหาราช ได้ส่งพระธรรมทูตสายที่ ๕ คือ พระมหาธรรมรักขิตเถระไปยังรัฐมหาราษฎร์คือแถบเมืองออรังคบาดในปัจจุบันนี้ ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยนั้น ดังหลักฐานคือถ้ำอชันตาและเอลโลร่า ที่เป็นหลักฐานร่องรอยความรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในดินแดนแถบนี้

บทสรุป

จากประวัติศาสตร์ที่กล่าวมานั้น จะเห็นได้ว่าถ้ำอชันตา (Ajanta Caves) คือศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาและศูนย์กลางการศึกษาพระธรรมวินัยในแถบอินเดียตะวันตก เริ่มตั้งแต่ช่วง พ.ศ.๓๕๐ จนถึงปี พ.ศ.๑๓๐๐ นับตั้งแต่สมัยพระพุทธศาสนาเถรวาทรุ่งเรือง (พ.ศ.๔๐๐-๖๐๐ หีนยานหรือเถรวาทมี ๖ ถ้ำ คือถ้ำหมายเลข ๘,๙,๑๐,๑๑,๑๒,๑๓ และ ๓๐ เป็นถ้ำที่เจาะยุคแรกเริ่ม) จนถึงสมัยมหายานเฟื่องฟู (พ.ศ.๑๐๐๐-๑๒๐๐ ยุคมหายานเจาะเพิ่มอีก ๒๔ ถ้ำ) ดินแดนแถบนี้เป็นคลังพระธรรมที่ทรงคุณค่า เป็นศูนย์รวมอารยธรรมที่เก่าแก่และยิ่งใหญ่ที่สุด ศิลปกรรมที่นี่ ทั้งประติมากรรมและจิตรกรรม ดีเด่นกว่าที่อื่น ๆ โดยเฉพาะภาพวาดที่อชันตา เป็นที่นิยมแพร่ไปทางอัฟกานิสถาน (คันธาระและโยนก) เอเชียกลางจนถึงจีน แต่ทั้งนั้นเพราะพระเจ้าอโศกมหาราชทรงมีพระวิสัยทัศน์ที่ยาวไกล จึงให้พระศาสนาแผ่ไพศาลไปยังแว่นแคว้นต่างๆ ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วก่อนหน้านี้ มีคำกล่าวว่า “เมื่อเจริญถึงปลายสุด มันจะย้ายลงสู่จุดเดิม” อชันตา ก็เฉกเช่นกัน เมื่อกาลผ่านฝนทั้งผู้คนมากมายหลายยุค ต่างความคิด ต่างความเชื่อ ผนวกกับภัยภายนอกคือสงคราม

ทำให้พระพุทธศาสนาสูญหายไปจากดินแดนแถบนี้ สุดท้ายสถานที่แห่งนี้กลายเป็นที่รกร้างว่างเปล่ากลายเป็นที่หลบภัยของสัตว์ป่า เส้นทางสัญจรไม่มีแม้คนเดินผ่าน กลายเป็นเพียงตำนานให้เล่าขานจากรุ่นสู่รุ่น และในที่สุดการค้นพบถ้ำอชันตา ทำให้โลกตะลึงสุดทึ่งในความอัศจรรย์ จนองค์การยูเนสโกจดทะเบียนให้สถานที่แห่งนี้เป็นมรดกโลก พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้เป็นจริงยิ่งหนอ เกิดขึ้นเบื้องต้น แปรปรวนท่ามกลาง และสลายในที่สุด เราทั้งหลายจึงไม่ควรประมาท พึงช่วยกันรักษาพระพุทธศาสนาให้คงอยู่คู่โลกนี้ต่อไป

◎

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

กรุณา-เรืองอุไร กุศลาศัย, **อโศกมหาราชและข้อเขียนคนละเรื่องเดียวกัน**, กรุงเทพฯ : ศยาม, ๒๕๓๙

ทรงวิทย์ แก้วศรี, **พุทธศาสนาในนานาประเทศ.** กรุงเทพฯ : สถาบันส่งเสริมพุทธศาสน์, ๒๕๒๐

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก.** พิมพ์ครั้งที่ ๗/๒. กรุงเทพฯ: ๒๕๕๘

พระมหาประภาส ปริชาโน, **มองพุทธให้เข้าใจใน ๕ นาที**. กรุงเทพมหานคร : ธิงค์ บียอนด์. ๒๕๕๒

_____, **อินเดีย เนปาล ดินแดนพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุภา จำกัด. ๒๕๕๒

วศิน อินทสระ, **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา.** กรุงเทพฯ : บรรณาคาร, ๒๕๓๕

สุชาติ หงษา,ดร., **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาจากอดีตสู่ปัจจุบัน.** กรุงเทพฯ : ธรรมสภา. ๒๕๔๙

เสถียร โพธินันทะ, **ภูมิประวัติพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพฯ: บรรณาคาร, ๒๕๑๕

ส. ศิวลักษณ์ แปลเรียบเรียง, **ความเข้าใจเรื่องพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน.** กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๗

๒. ภาษาอังกฤษ

Abdul Nasir Alamohammadi, **Ajanta & Ellora**. New Delhi : Mittal Publishing, 2011